EKOLOGIK SAVODXONLIKNING MAZMUNI, MEZONLARI VA KO‘RSATKICHLARI

Sadriddinova Navro‘zaxon Doniyorbek qizi
Farg‘ona davlat universiteti, magistrant.
https://doi.org/10.5281/zenodo.24133319

Annotatsiya. Mazkur tezisda ekologik savodxonlik tushunchasining mazmun-mohiyati, tarkibiy komponentlari, shakllanish mezonlari va ko‘rsatkichlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari, bolalar adabiyotining ekologik tarbiya jarayonidagi o‘rni hamda o‘quvchilarning tabiatga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabatini shakllantirish masalalariga e’tibor qaratilgan.
Kalit so‘zlar: ekologik savodxonlik, ekologik ta’lim, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar, bolalar adabiyoti, ekologik bilim, mezon, ko‘rsatkich.

СОДЕРЖАНИЕ, КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. В тезисе рассматриваются сущность и содержание экологической грамотности, её структурные компоненты, критерии и показатели сформированности. Особое внимание уделяется педагогическим возможностям развития экологической грамотности младших школьников, роли детской литературы в экологическом воспитании и формировании ответственного отношения учащихся к окружающей среде.
Ключевые слова: экологическая грамотность, экологическое образование, экологическое воспитание, экологическая культура, младшие школьники, детская литература, экологические знания, критерии, показатели.

THE CONTENT, CRITERIA AND INDICATORS OF ENVIRONMENTAL LITERACY

Abstract. This paper examines the concept and content of environmental literacy, its structural components, and the criteria and indicators used to assess its development. Particular attention is paid to the pedagogical opportunities for developing environmental literacy among primary school pupils, the role of children's literature in environmental education, and the formation of responsible attitudes towards the environment.
Keywords: environmental literacy, environmental education, environmental awareness, environmental culture, primary school pupils, children's literature, environmental knowledge, criteria, indicators.

Kirish

Bugungi kunda global ekologik muammolarning kuchayishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, atrof-muhitning ifloslanishi va iqlim o‘zgarishi insoniyat oldiga ekologik mas’uliyatni oshirish vazifasini qo‘ymoqda. Mazkur muammolarning oldini olishda ekologik ta’lim va tarbiyaning o‘rni beqiyosdir. Chunki ekologik jihatdan savodli, tabiatga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘ladigan avlodni tarbiyalash barqaror rivojlanishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Ekologik savodxonlik shaxsning tabiat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni anglashi, ekologik muammolarni tushunishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishi hamda atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy faoliyatni amalga oshirish qobiliyatidir.

Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik savodxonlikni shakllantirish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki aynan ushbu yosh davrida bolalarda tabiatga mehr, kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, mas’uliyat va atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi ekologik savodxonlikning mazmunini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, uning asosiy mezonlari va ko‘rsatkichlarini aniqlash hamda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik savodxonlikni rivojlantirish imkoniyatlarini yoritishdan iborat.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- ekologik savodxonlik tushunchasining ilmiy-pedagogik mazmunini ochib berish;
- ekologik savodxonlikning tarkibiy komponentlarini aniqlash;
- uning shakllanganlik darajasini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish;
- bolalar adabiyotining ekologik bilim va qadriyatlarni shakllantirishdagi imkoniyatlarini asoslash;
- o‘quvchilarda ekologik mas’uliyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlarni belgilash.

Ekologik savodxonlikning mazmuni va tarkibiy komponentlari

Ekologik savodxonlik murakkab pedagogik tushuncha bo‘lib, u ekologik bilim, qadriyat, munosabat, amaliy ko‘nikma va shaxsiy mas’uliyatning o‘zaro uyg‘unligida namoyon bo‘ladi.

Uning mazmunini quyidagi to‘rtta tarkibiy komponent orqali ifodalash mumkin:

1. Kognitiv komponent. O‘quvchilarning tabiat hodisalari, o‘simlik va hayvonot dunyosi, ekotizimlar, tabiiy resurslar hamda ekologik muammolar haqidagi bilimlarini ifodalaydi. Ushbu komponentning shakllanganligi o‘quvchining ekologik tushunchalarni bilishi, tabiatdagi o‘zaro bog‘liqliklarni anglashi va ekologik muammolarning sabablarini tushuntira olishi bilan belgilanadi.

2. Qadriyat-motivatsion komponent. O‘quvchilarda tabiatga mehr, ekologik qadriyatlarga hurmat, atrof-muhitni asrashga qiziqish va shaxsiy mas’uliyat hissining shakllanishini anglatadi. Bunda bolalarning tabiatni qadrlashi, hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilishi va o‘simliklarni asrashga intilishi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

3. Amaliy-faoliyat komponenti. Ekologik bilimlarni kundalik hayotda qo‘llash, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy faoliyatda ishtirok etish qobiliyatini ifodalaydi. Suvni

tejash, chiqindilarni belgilangan tartibda tashlash, daraxt va gullarni parvarishlash, ekologik tadbirlarda qatnashish ushbu komponentning asosiy ko‘rsatkichlaridir.

4. Refleksiv-baholash komponenti. O‘quvchining o‘z xatti-harakatlarini ekologik nuqtayi nazardan baholashi, tabiatga yetkazilishi mumkin bo‘lgan zararni anglash va o‘z faoliyatini takomillashtirishga intilishini anglatadi.

Ekologik savodxonlikning mezonlari va ko‘rsatkichlari

Ekologik savodxonlikni rivojlantirish samaradorligini aniqlashda aniq mezon va ko‘rsatkichlardan foydalanish muhimdir. Mezon o‘quvchida shakllangan ekologik savodxonlikning muhim jihatlarini ifodalasa, ko‘rsatkichlar ushbu jihatlarning amaliy faoliyatda namoyon bo‘lishini belgilaydi.

Tadqiqot doirasida ekologik savodxonlikning quyidagi mezonlarini ajratish mumkin:

1. Kognitiv mezon: ekologik tushunchalarni bilish, tabiat hodisalarini izohlash, ekologik muammolarning sabab va oqibatlarini tushunish.

2. Qadriyat-motivatsion mezon: tabiatga ijobiy munosabat, ekologik qadriyatlarga hurmat, tabiatni muhofaza qilishga qiziqish va mas’uliyat hissi.

3. Amaliy-faoliyat mezoni: ekologik bilimlarni amaliyotda qo‘llash, tabiiy resurslarni tejash, ekologik tadbirlarda ishtirok etish.

4. Refleksiv-baholash mezoni: o‘z faoliyatini tahlil qilish, ekologik xatolarni anglash, tabiatga nisbatan xatti-harakatlarini baholash va takomillashtirish.

Mazkur mezonlar asosida ekologik savodxonlikning uchta darajasini belgilash mumkin.

Past daraja – o‘quvchining ekologik bilimlari yetarli shakllanmagan, tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlari yuzaki, ekologik faoliyatga qiziqishi sust bo‘ladi.

O‘rta daraja – o‘quvchi asosiy ekologik tushunchalarni biladi, tabiatni asrash zarurligini tushunadi, biroq ekologik bilimlarini amaliy faoliyatda muntazam qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladi.

Yuqori daraja – o‘quvchining ekologik bilimlari tizimli, tabiatga munosabati ijobiy va mas’uliyatli, ekologik faoliyatda mustaqil ishtirok etish ko‘nikmalari shakllangan bo‘ladi.

Bolalar adabiyotining ekologik savodxonlikni rivojlantirishdagi o‘rni

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik savodxonlikni rivojlantirishda bolalar adabiyoti muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ertaklar, hikoyalar, she’rlar va tabiat tasvirlangan badiiy asarlar orqali o‘quvchilarda tabiatga mehr, hayvonot va o‘simliklar dunyosiga hurmat, ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabat shakllanadi.

Badiiy asarlarni o‘qish va tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar tabiatdagi hodisalar, inson faoliyatining ekologik oqibatlari va tabiatni muhofaza qilish zarurati haqida tasavvurga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, asar qahramonlarining xatti-harakatlarini baholash orqali ekologik mas’uliyat va axloqiy munosabatlar rivojlanadi.

Shu sababli bolalar adabiyotidan foydalanish jarayonida asar mazmuniga mos savol-javoblar, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar, kuzatishlar va amaliy ekologik loyihalarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ekologik savodxonlik kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ekologik bilimlari, qadriyatlari, amaliy ko‘nikmalari va tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatini mujassam etgan yaxlit pedagogik sifat hisoblanadi. Uning rivojlanishini ta’minlashda kognitiv, qadriyat-motivatsion, amaliy-faoliyat va refleksiv-baholash komponentlarining o‘zaro uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik savodxonlikning mazkur mezon va ko‘rsatkichlari o‘quvchilarning ekologik rivojlanish darajasini aniqlash hamda ta’lim jarayonini takomillashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, bolalar adabiyotidan maqsadli foydalanish o‘quvchilarda ekologik bilimlarni mustahkamlash, tabiatga mehr va mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO, 2020.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2017.
3. UNESCO-UNEP. Tbilisi Declaration. Intergovernmental Conference on Environmental Education, 1977.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni.